

HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYEREKEK REKRUTÁCIÓJA, JÖVŐKÉPE

Szerző:

Erdei Ildikó
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Első szerző e-mail címe:

erdildi@gmail.com

Lektorok:

Gortka-Rákó Erzsébet (PhD)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Mező Katalin (PhD)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Erdei Ildikó (2019): Hátrányos helyzetű gyerekek rekrutációja, jövőképe. *Különleges Bánásmód*, 5. (3). 21–38.
DOI [10.18458/KB.2019.3.21](https://doi.org/10.18458/KB.2019.3.21)

Absztrakt

Magyarországon számos nevelésbe vett gyermek él. Ahhoz, hogy ennek társadalmi újratermelődését megfékezzük, fontos látnunk a rekrutációt: kik ők, honnan és miért kerültek szakellátásba? Foglalkozni kell a fiatalok jövőképevel, motivációjával, én-hatékonyságával, sikerre vonatkozó ok-tulajdonításával, társadalmi beilleszkedésével, az ezekről alkotott elképzelésükkel. Jelen publikáció célja feltárni a különbségeket a lakásotthonban élő és családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalok jövőorientációjára vonatkozóan. Mindezt a tanulmányi átlag elemzésével, jövőképre vonatkozó kérdőív, családi háttér feltárására szolgáló önkitöltős kérdőív, valamint a Tennessee énkép skála használatával tettük mérhetővé. A vizsgálatban 60 fő lakásotthonban élő gyermek és fiatal, valamint 60 fő családban élő gyermek és fiatal felnőtt vett részt. Mindkét csoport 1999-2004 között született 15-20 éves fiatalokból áll. A kutatás célja, a lakásotthonban élő hátrányos helyzetű gyerekek jövő-orientációjának megismerése szintén hátrányos helyzetű Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló, de családban élő gyerekek közötti különbség, vagy hasonlóság terén. A statisztikai elemzés során megállapítást nyert, hogy a Jövőképre vonatkozó kérdőív és a Háttér kérdőív között pozitív korreláció áll fenn. A két kérdőívben szereplő kérdések nagy része összefügg.

Kulcsszavak: jövőkép, motiváció, én-hatékonyság

Diszciplínák: szociálpedagógia, neveléstudomány, pszichológia

Abstract

RECRUITMENT AND FUTURE ORIENTATION OF DISADVANTAGED CHILDREN

In Hungary, many children live in state care. In order to curb its social reproduction, it is important to see recruitment: Who are they? Where and why did they get into state care? We have to deal with the future vision, motivation, self-efficacy, cause-attribution, social integration of young people and with their ideas about them. The aim of our research is to explore the differences in the future orientation of disadvantaged young people living in orphanages and families, which were measurable by analyzing their study

average, by using a vision questionnaire and a self-report questionnaire to reveal family background, and by using the Tennessee self-image scale. The study involved 60 children and young adults living in an orphanage and 60 children and young adults living in a family. Both groups consist of young people aged between 15 and 20, born between 1999 and 2004. The aim of the study was to compare the future orientation of the disadvantaged children living in orphanage with the also disadvantaged children attending Arany János Talent Care Program but living in a family, and also to identify the differences or similarities between them. The statistical analysis found that there was a positive correlation between the vision questionnaire and the background questionnaire. Most of the questions in the two questionnaires are related.

Keywords: future orientation, motivation, self-efficacy

Disciplines: social pedagogy, education, psychology

A gyermekek testi-szellemi egészségének biztosítása egyrészt a gyerekek érdeke, másrészt a zavartalan társadalmi újratermelés miatt folyamatosan erősödő érdek (amennyiben ez a családban nem biztosítható, úgy a gyermeket a családból ki kell emelni). A legfontosabb a gyerek jóllétének biztosítása, hogy jó legyen gyerekek lenni, de sajnos sokszor ez érvényesül legkevésbé (Ferge, 1994).

A lakásotthonban élő gyerekek a szüleik alacsony iskolázottsági szintjéhez képest mindenképpen iskolázottabbak, szakképzettebbek. Többsége elvégzi az általános iskolát, szakmát szerez, azonban az átlagnál gyakrabban szorulnak kényszerpályára, kisebb lehetőségeik vannak a szakmaválasztásban. Sok esetben a munkahelyre való beilleszkedési probléma okoz gondot, ami visszavezethető a fiatalok türelmének hiányára, alkalmazkodási nehézségekre, munkahelyi előítéletekre egyaránt (Rákó, 2014).

A fiatalok iskolázottsági mutatói megerősítik azt a tényt, hogy a lakásotthonban élők tanulmányi eredménye jelentősen elmarad az azonos életkorú, családban élő fiatalok tanulmányi eredményének országos átlagától (a debreceni Tóth Árpád Gimnázium szerepel az országos középiskolai rangsor gimnáziumi 100-as listáján). A gyenge iskolai eredmények, korai iskolaelhagyás okai között

a szociális készségek gyengesége, az érzelmi kiszolgáltatottság, kötődésképtelenség, illetve az ezzel szorosan összefüggő korai párválasztás, gyermekszülés, sietetett felnőtt státuszba kerülés is megtalálható. Az iskolák, a nehezített életkezdesre, lemaradásra hivatkozva hátrítják a felelősségüket, és ezt tapasztalhatjuk a gyerekek gondozását végzők körében is. A gondozást végzők így mentesülnek a felelősség alól, hogy saját tevékenységük eredményességét mérniük kelljen, illetve nem kell fokozott erőfeszítést tenniük a gyerekek felzárkóztatására (Herczog, 2014).

A gyermekvédelmi gondoskodásban felnövő fiataloknak számos nehézséggel kell megküzdeniük, ezért nagyon fontos a tanulmányi teljesítményük segítése, hiszen a sikeresen befejezett tanulmányok, vagy egy jól megválasztott szakma hiányában rendkívül nehéz eredményesen beilleszkedniük a társadalomba. Számukra a legfőbb kitörési lehetőséget a tanulás jelenti. Ebben a megfelelően működő oktatási rendszer és a gyermekvédelmi ellátás nyújthat segítséget, mely megpróbálja kompenzálni a családi háttér hiányát, segítve a társadalmi integrációt.

Tanulmányunk célja feltárni a gyermekvédelemben nevelkedő fiatalok néhány olyan jellemzőit az iskolával, kortárskapcsolataikkal összefüggésben, amelyek vélhetően hátráltatják, vagy elősegítik iskolai sikerességüket, alakítják jövőképüket. Ré-

szletesen bemutatjuk a lakásotthonra vonatkozóan az ott élő gyerekek családi helyzetét, szülőkkal való kapcsolattartását, tanulmányi eredményüket, értékrendjüket. A későbbiekben bemutatásra kerülő kutatás során a családi háttér, szocioökonómiai státusz, szülővel való kapcsolat, tanulmányi eredményesség, sikerre való ok-tulajdonítás, jövőorientáció kerül feltárássra a lakásotthonban, valamint kontrollcsoportként a Debreceni Tóth Árpád Gimnázium Arany János Tehetséggondozó Programjában tanuló diákok esetén. Az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló gyerekek szintén hátrányos helyzetűek, hiszen ez a programba való bejutás egyik kritériuma. Így kimutathatóvá válhat, hogy a felmért területeken milyen mértékű eltérések tapasztalhatók a gyermekvédelmi szakellátásban és a családban élő hátrányos helyzetű fiatalok között.

A tanulmányban foglalkozunk a hátrányos helyzet és a gyermekvédelem kérdéseivel. Majd a szocializáció, mint folyamat értelmezési kereteit elemezzük, amely révén a gyermek elsajátítja az adott társadalom, társadalmi csoport értékeit, normarendszerét, szokásait, életszemléletét. Kiemelt figyelmet fordítunk a kortárs csoportok jelentőségének bemutatására, mivel az iskola és a család mellett serdülőkorban ennek a közegnek van legnagyobb szerepe. Ezt követően a jövőképre, a jövőorientációra vonatkozó elméleteket elemezzük. A tanulmányban megjelenő kutatás fő célja annak megismerése, hogy milyen különbségek tárhatók fel a lakásotthonban nevelkedő, valamint a családban élő hátrányos helyzetű gyerekek társadalmi beilleszkedésében, jövőképében. A vizsgálatban több szempont alapján történik feltárás: szocioökonómiai státusz, iskolai környezet, tanulmányi eredményesség.

A szakellátásba utalt és ott nevelkedő gyerekek meglévő hátrányait, sokszoros lemaradásukat, nehézségeiket többnyire nem tudják behozni, körükben jóval magasabb a korai iskolaelhagyás, mint azonos korosztályú társaiknál. Nagyon kevés

fiatalnak van esélye iskolai sikeres befejezésére és a tanultak hasznosítására, a szegénységi kör megtörésére. Fontos megismerni, hogy milyen társadalmi és kulturális körből kerülnek ki ezek a gyerekek? Mennyire befolyásoló a szülők iskolai végzettsége, munkaviszonya, szociális helyzetük? A gyerekek iskolai átlaga előre vetítheti-e az általuk elképzelt jövőt? Emellett kérdésként fogalmazódik meg, hogy ezek a fiatalok kialakítanak-e hosszú távú célokat? Milyen jövő-orientációs tartalmak jelennek meg náluk, vannak-e konkrét terveik? Fontosnak tartják-e jövőre vonatkozó célkitűzéseiket, mely hatással lesz későbbi életük alakulására mind magán, mind társas szinten. E kérdések megválaszolása elengedhetetlen, mivel a személyes célok kötődhetnek ahhoz a szociális környezethez is, amelyben az egyén él. Ebből az is megállapítható, hogy az egyéni célok nem csak az egyén életét befolyásolják, kihatással lehetnek családi, és egyéb társas kapcsolataira is (Kopp, Marton, 2011).

Hátrányos helyzet, gyermekvédelem

2013. augusztus 31-éig a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmát a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 121. §-a tartalmazta. 2013. szeptember 1-jei hatállyal a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyerek (fiatal felnőtt) fogalma és ennek megállapítása, mint a gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó hatósági intézkedés egyike.

Hátrányos helyzetű az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és fiatal felnőtt, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:

- a) a szülő, vagy a családba fogadó gyám alacsony iskolai végzettsége, ha a gyermeket együtt nevelő mindkét szülőről, a gyermeket egyedül nevelő szülőről vagy a családba fogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylé-

- sekor legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik.
- b) a szülő vagy a családba fogadó gyám alacsony foglalkoztatottsága, ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családba fogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor a Szociális törvény. 33. §-a szerint aktív korúak ellátására jogosult, vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként nyilvántartott személy.
- c) a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei, ha megállapítható, hogy a gyermek a településre vonatkozó integrált városfejlesztési stratégiában szegregátumnak nyilvánított lakókörnyezetben, vagy félkomfortos, komfort nélküli, vagy szükséglakásban, illetve olyan lakáskörülmények között él, ahol korlátozottan biztosítottak az egészséges fejlődéshez szükséges feltételek.

Halmazottan hátrányos helyzet meghatározása:

- a) az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az fenti a)-c) pontokban meghatározott körülmények közül legalább kettő fennáll,
- b) a nevelésbe vett gyermek,
- c) az utógondozói ellátásban részesülő és tanuló, vagy hallgatói jogviszonyban álló fiatal felnőtt.

A szabályozás célja a gyermek hátrányainak kompenzálása, esélyeinek növelése koragyermek-kortól fiatal koráig, minél sikeresebb társadalmi integrációjának elősegítése érdekében. (2013. augusztus 31-éig a hátrányos, halmazottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmát a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 121. §-a, Gyermek

védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény).

Gyermekvédelmi szakellátásba kerül a gyermek, ha kiemelik a családjából. A szakellátás intézményei közé tartozik a gyermekotthon, a lakásotthon és a nevelőszülői elhelyezés. A gyermek családjából történő kiemelésére az alapellátás keretében meg nem szüntethető veszélyeztetettsége esetén kerül sor (Veczkó, 2007). A veszélyeztetettséget a gyermekvédelmi törvény így definiálja: „*Olyan-a gyermek, vagy más személy által tanúsított-magatartás, mulasztás, vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja, vagy akadályozza.*” (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról). A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyerekek hazai vizsgálatok szerint komoly lemaradást halmoznak fel többségi társaikhoz képest már a családjukból történő kiemelésük előtt (Kálmánchey, 2008). A szakellátásban nevelkedők jellemzően nem fejezik be az elkezdett iskolát, rendszerint olyan későn mennek középiskolába, hogy nem tudják tanulmányaikat nagykorúságukig befejezni (Szikulai, 2003).

A gyermekotthonok feladata, hogy otthont nyújtson az állami gondoskodásra szoruló gyerekeknek. Biztosítsa a gyerekek testi, értelmi, erkölcsi és szellemi fejlődését, valamint segítse a gyermek és családjuk közötti kapcsolat rendezését. Gondoskodjon a gyermekotthonban élő fiatalok pályaválasztásának előkészítéséről, az önálló életre való felkészítésről és az utógondozásról (Rákó, 2011).

Szocializáció formái, kortársak szerepe

A szocializáció az a folyamat, amely révén az egyén elsajátítja az adott társadalom vagy társadalmi csoport értékeit, szokásait, normarendszerét, életstílusát, ezáltal válik az adott társadalom tagjává. Az egyén cselekvéseit a kollektíva határozza meg (Cole, Cole, 2006). A gyermekkor rendkívül fontos időszak a szocializáció szempontjából. A

család és iskola mellett jelentősek az egyéb intézmények. A spontán szocializáció a kortárs csoportokat, a barátokat és a társadalom egészét jelenti (Mojzesné, 2002).

A család a gyermek elsődleges szocializációs színtere, a normák, értékek, szerepek átadásának terepe. A szocializáció első gyakorlótere, ahol többek között az együttélés, a munka, a gazdálkodás szabályait sajátítjuk el. Egész életén át végigkíséri az egyént, a családi szocializáció során kialakított értékek révén (Utasi, 1989). Abban az esetben, ha a család nem tudja ellátni a szocializációs funkciót, akkor kerülhet sor a gyermek intézményben való elhelyezésére. A család szocializációs szerepe jelenleg pótolhatatlan. A kényszerűségből állami gondozásba vett gyermekek számos hátrányt szenvednek a család hiánya miatt (Andorka, 2006). Az állami gondozásban élő gyerekek családja több olyan sajátosságot mutat, ami nehezíti őket abban, hogy megfelelő szocializációs színteret biztosítsanak a gyerekeik számára. A családon belül erős a fluktuáció, könnyen engednek el családtagokat, és könnyen fogadnak be újakat. Ezekben a családokban gyakoriak a konfliktusok, az erőszak, a deviáns magatartási minták (Herczog, 2007).

Az intézményekben élő gyermekek helyzete sajátos a tanulás szempontjából is, jelentős hátrányokkal, tanulási lemaradásokkal küzdenek, ami gyakran előrevetíti az iskolai kudarcokat. A tanulásban való lemaradás oka többek között, hogy a család nem tölti be a szociális funkcióját, nem teremti meg a tanuláshoz szükséges feltételeket. A serdülők egyáltalán nem, vagy csekély mértékben képesek csak a kulturális tőke átadására (Bourdieu, 1978). A családban élő társaikkal összehasonlítva jelentős a különbség abban, hogy a 18–25 évesen az utógondozói ellátásból kikerülők közül csak a fiatalok kevesebb, mint 3%-ának van diplomája, viszont 50%-uknak csak általános iskolai végzettsége van, vagy még az sem, ami rontja a munkaerő-piaci esélyeiket (Herczog, 2014). A gyermekvédelmi gondoskodásban felnövő fiatalok

a megszerzett kulturális tőke alapján a társadalom alsó tíz százalékába tagozódnak be, így nagy esélyük van a társadalmi kirekesztődésre (Varga, 2008). Annak ellenére, hogy az állami gondozási rendszerbe kerülve a fiatalok közül néhányan olyan erőforrásokhoz férhettek hozzá, amelyek az eredeti családjukban nem lettek volna elérhetőek számukra, a velük kapcsolatba kerülő szakemberek többsége legalább akkora valószínűséggel erősíti meg bennük az oktatásukkal és pályafutásukkal kapcsolatos osztály alapú feltételezéseket, mint amekkora valószínűséggel azokon változtatni próbálnak (Herczog, 2014). Az intézmények próbálják megoldani a család helyettesítését, sokféle szocializációs színtér feladatát látják el. A lakásotthon, mint nevelési színtér jelentős szerepet tölt be a gyermekek szocializációjában, gondoskodást, védelmet, kompenzációt nyújt, valamint előkészíti a fiatalt a felnőtt életre.

Az iskola másodlagos szocializációs színtereként, az elsődleges szocializációs színtért kiegészítve látja el a funkcióit. A rejtett tanterv keretében sajátítják el a gyerekek azokat a tapasztalatokat, ismereteket, viselkedésmódokat, amiket az iskola nem tantervszerűen, tantárgyi formában oktat. Ide sorolhatók például az intézményi normák, az illem, az iskolai közösségben való viselkedésre vonatkozó ismeretek, a kortársakkal való kommunikáció (Szabó, 1988).

Az ember úgy válik a társadalom tagjává, hogy belsővé teszi annak a csoportnak a magatartási szabályait, amelyhez tartozik. A szocializáció egyik legfontosabb spontán ágense a kortárs csoport. A kortárs kapcsolatok alakulását az intézményben élő gyerekek esetében befolyásolja, hogy milyen életkorban kerültek az intézménybe, mennyi ideje tartózkodnak ott, milyen a csoport összetétele, amelyben élnek. Lényeges, hogy sor került-e intézményváltásra az elhelyezés során. A csoportképződés, a csoporthatások felértékelődnek. Különösen fontos a csoportképződés serdülő korban, az identitás formálódása szempontjából. A

csoporthoz sajátos funkcionális kvalitással bír, ami a csoporttagok között lévő kölcsönhatás és kommunikáció, azaz egymás kölcsönös befolyásolása alapján alakul ki (Pikó, 2005). A kortársi szocializáció pozitív hatása, hogy elősegíti a szociális kompetencia fejlődését, támaszt nyújt az egyén számára, érzelmi biztonságot ad a fenyegető helyzetben, a valahova tartozás érzését adja (Asher, Parker 1989). A negatív hatásokat a szakemberek elsősorban abban látják, hogy a kortársak jelentősen befolyásolják a devianciák kialakulását (Pikó, 2005, Elekes-Paksi, 2005).

Jövőképre ható pszichológiai tényezők

A motiváció fontos kérdés a kiemelkedő teljesítmény elérésében, annak megismerésében, hogy milyen erőforrások, hajtóerők irányítják a teljesítő viselkedést, illetve, milyen más változók alakítják a folyamatokat (Páskuné, 2013). Minden nagyobb pszichológiai elméleti irányzatban megjelenik a motiváció, más-más hangsúllyal (Tóth, 2005). Az egyének tartós motivációs jellemzői meghatározzák a viselkedésüket adott feladathelyzethez kapcsolódóan. A motiváció szempontjából két típus különíthető el. Az egyik a sikerorientáció, amikor az egyén teljesítményigénye jellemzően nagyobb a kudarcra való szorongásánál, így a siker megközelítése lebeg a szeme előtt. A másik pedig a kudarcra való szorongás, mely esetén erősebb a kudarcra való szorongás, mint a teljesítményigény (Atkinson, 1964). A sikerességre az érdeklődés, az izgalom vagy az elégedettség van serkentő hatással, míg a hibázástól való félelem, a képességekben való kételkedés, és általában a szorongás gátló hatást fejt ki a teljesítésre. A tanulási motiváció a tanulással összefüggő viselkedést elindító, fenntartó és irányító folyamat.

Az én-hatékonyság érzése magában foglalja a helyzet fölötti kontroll érzését is. Az én-hatékonyság abban segíti az egyént, hogy irányítani tudja a speciális problémahelyzetek megoldásához kapcsolo-

dó kognitív, motivációs, érzelmi és viselkedési folyamatokat (Bandura, 1993). Mindezek döntő jelentőséggel bírnak a szorongással való megküzdésben (Oláh, 2005). Az én-hatékonyság nem más, mint az életvezetési kompetencia pszichológiai vetülete, attitűdjellegű séma, amely meghatározza a helyzetek kiértékelését, és ismeretrendező, motivációs és viselkedési elemeket tartalmaz.

Az énkép az érzelmi stabilitás és az élettel kapcsolatos elvárásaink alapja, ezért az egyik legváltozóbb változója a szubjektív jóllétnek. A serdülők próbálják meghatározni, hogy kik is ők valójában (Vajda, 2006). Az én-kép és az iskolai teljesítmény közötti kapcsolatot jelzi, hogy a tanulási nehézségek, az alulteljesítés vagy a gyenge tanulmányi eredmény háttérben sokszor a negatív énkép áll. Pozitív énkép esetén a tanuló önmagáról jó véleménnyel van, adottságait, képességeit ismeri, miközben hibáit is látja, illetve felvállalja (Pásku, 2013).

Hogy az egyének a sikereket és kudarcokat milyen okoknak tulajdonítják, kulcsfontosságú szerepet tölt be későbbi motiváltságunkban, erőfeszítéseinkben. Az egyén eredményességének háttérben álló észlelt okok módosítják a későbbi teljesítő viselkedés megjelenésének valószínűségét és azt, hogy milyen fokú lesz a pozitív hatás, amelyet az esetleges siker biztosít (Weiner, 2010).

A siker és a kudarc attribúciója függ a kontrollhely kérdésétől. Belső kontrollhely esetén az egyén úgy véli, hogy a siker és a kudarc is tőle függ, vagyis a jó teljesítmény elérése érdekében erőfeszítéseket kell tennie.

A külső kontroll hely esetén viszont úgy gondolja, nem tudja kézben tartani az eseményeket, így a siker és a kudarc is rajta kívül álló okok eredménye lesz (Tóth, 2005).

Leküzdendő problémával való szembesülés esetén a külső és belső erőforrásokat is mozgósítani kell, az egyensúlyi állapot megtartása érdekében (Folkman, Lazarus, 1980). A megküzdés a jövőre irányul, jórészt tudatos, realitásra épül, és kellően

rugalmas. Jól elkülöníthető az elhárító mechanizmusoktól.

A teljesítményigény a megbecsülés és az elismerés iránti szükséglet. Ez visszatükröződik a célok kitűzésében, megvalósításában, hogy az elért célt követően, hogy érzi az egyén magát (Bodnár, Simon, 2003). A kompetencia igénye már kisgyermekkorban megjelenik, de az önkontroll kialakulása az iskoláskor kezdetére tehető, ezt követően fokozatosan nő (Vajda, 2006). A serdülő számára kulcsszerepe van az önreflexió igényének. Fontos, hogy elvárásainak megfeleljen, hiszen ez aktívan befolyásolja énképét, önértékelését. Minden gyereknek más-más elképzelése van saját kompetenciájának határait illetően (Vajda, 2006). Teljesítmény-igényük szerint, az emberek két nagy csoportba oszthatók. Vannak a sikerorientáltak, és a kudarckerülők. A sikerre való igényt a siker valószínűsége és az elérendő cél vonzereje határozza meg. Kudarckerülés akkor alakulhat ki, ha a személy sorozatosan kudarccokat él át, és ha kitűzött céljait nem képes elérni (Tóth, 2005).

Jövőorientáció

A jövőorientáció fogalmának meghatározása már Piaget munkásságában felbukkan. Nála a jövőorientáció egy kognitív séma, melyben az események időrendben, oksági kapcsolatok alapján szerveződnek. Ez a struktúra történetiséggel rendelkezik, rugalmas, mérhető a kiterjedése, koherenciája, realitás mértéke és egyéb jellemzői.

A célok kijelölésére hatással van az egyén értékorientációja, valamint a realitásérzék, amit befolyásol az önismeret, önértékelés, önkontroll egyéni szintje. Az értékek által befolyásolt, tanulás útján alakuló jövőorientáció feltétele az egészséges fejlődésnek, hiszen a célválasztások mozgósító ereje visszahat a jelenbeli cselekedetekre. A jövőbeni tervek, célok szerkezetét, hangsúlyát meghatározzák az értékek, a szociális kontextus jellemzői (Seginer, 2009). Ideális esetben az egyén

céljainak elköteleződik, megvalósításukra erőfeszítéseket tesz. Fontos, hogy az egyén az élethelyzete szempontjából elérhető, megvalósítható célokkal rendelkezzen, a rövid- és hosszútávú célok összhangban legyenek egymással, társas környezetétől támogatást kapjon a célok kitűzéséhez, és visszajelzést a megvalósítás során. Ezen feltételek teljesülése pozitívan befolyásolja az egyén jóllétének megítélését (Jámbori, 2007). A jövőorientáció az egyéni kognitív fejlődés, a szociális tanulás és a különböző társas kontextusokban szerzett tapasztalatok révén formálódik, az egyéni és környezeti változók közti interakció függvényében.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatás célja annak vizsgálata, hogy feltárjuk a hasonlóságokat, vagy különbségeket a lakásotthonban élő és családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalok jövőorientációjára vonatkozóan.

A kutatás helye, ideje

Kutatásunkat 2018/19-es tanévben végeztük, a Debreceni és Nyírségi Görögkatolikus Gyermekvédelmi Központ lakásotthonaiban élő gyerekekkel, fiatal felnőttekkel. Az intézmény feladata gyermekvédelmi szakellátás keretében teljes körű ellátás biztosítása az ideiglenes hatállyal beutalt, nevelésbe vett gyermekek és az utógondozói ellátás alatt lévő fiatalok számára. Mindezt 5 településen, Debrecenben, Tégláson, Nyíradonyban, Nyíracradon és Nyírmártonfalván, összesen 9 lakásotthonban 94 férőhelyen végzik. A Gyermekvédelmi Központ szerves része a nevelőszülői hálózat, mely 267 férőhellyel rendelkezik.

Kontroll csoportként a debreceni Tóth Árpád Gimnázium Arany János Tehetséggondozó programjában tanuló diákokat választottuk, mert a programba való bejutás egyik kritériuma a hátrányos helyzet fennállása.

Az Arany János Tehetséggondozó Programot az Oktatási Minisztérium 2000-ben indította el azzal a céllal, hogy iskoláztatási támogatást nyújtson a kistelepüléseken élő, hátrányos helyzetű tehetséges tanulóknak. A program elindítása hátrányos helyzetű diákoknak szólt, elsősorban itt a települési hátrányra koncentrálva. A tanulók kiválasztásának egyik feltétele, hogy csak „tehetséges” tanulók vehetnek részt a programban (Tolnai, 2010). Ezt erősítette, hogy a program megvalósítására a legjobb színvonalú vidéki gimnáziumokat választották ki, és a program szakmai irányítására a Debreceni Egyetem Pszichológiai Tanszékének szakembereit kérték fel, akik nagy tapasztalattal bírnak a tehetséggondozás területén.

A programban résztvevő iskolák szaktanáraival közösen dolgozták ki a tanulásmódszertan, önismeret, kommunikáció tantárgyak tantervét (Fehérvári, Liskó, 2006).

A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Program tartalmát miniszteri közlemény szabályozza. A programhoz tartozik a kötelező kollégiumi elhelyezés. A kollégiumok számára a megújuló Alapprogram melléklete tartalmazza az Arany János Tehetséggondozó Program foglalkozások rendszerét. A Program része havonta egy kollégiumi hétvége, melynek keretében a szokásosnál szabadabb időbeosztással szervezhető foglalkozások: sport, kulturális esemény (színház, hangverseny, tárlat, múzeum), önismereti, drámapedagógiai foglalkozások stb. Minden tanévben elviszik a diákokat egy hosszabb tanulmányi kirándulásra.

Az alsóbb évfolyamokon a környék alapos megismerése a cél, később az ország különböző tájait járják be, majd a határon túli, esetleg távolabbi kirándulásokon vesznek részt. Természetesen rengeteg szociális, nevelési és oktatási feladattal találkozhatnak a pedagógusok munkájuk során. A családok szegénysége gyakran nem csupán rövid ideje fennálló anyagi nehézségeket jelent, hanem súlyos nyomort, borzalmas lakáskörülményeket, be-

tegségeket, értékvesztést, reménytelenséget, egyik vagy mindkét szülő elvesztését. A diákok egy része nem viseli el a régi társakhoz képest megnövekedett lehetőség és terhelés nyomását. A pedagógiai és pszichológiai segítség mellett jelentős szociális segítséget is nyújtanak, mint térítési díj átvállalása, ruházttámogatás, szociális támogatás (Fehérvári, Liskó, 2006).

Fontosak a tanuló személyes céljai, amelynek része lehet adott szintű teljesítmény elérése, emellett a képességek kibontakoztatása, az érdeklődési területeken való elmélyülés, a saját és mások elvárásainak való megfelelés, és a későbbi felsőoktatásban való továbbtanulásra való felkészülés.

Minta

Kutatásunkban 15-20 éves hátrányos helyzetű gyerekeket vizsgáltunk két csoportra osztva. A vizsgálatban résztvevő fiatalok első csoportját a Debreceni és Nyírségi Görögkatolikus Gyermekevédelmi Központ lakóotthonaiban nevelkedő gyerekek képezték (N=60), kiknek átlagos tanulmányi eredményük alacsony. A második csoport a Debreceni Tóth Árpád Gimnáziumban tanuló Arany János Tehetséggondozó Programba (továbbiakban AJTP) beválogatott fiatalokból áll (N=60). Az AJTP-ben résztvevők tanulmányi átlaga kiemelkedő. Az AJTP tanulók közül véletlenszerű mintavétellel választottuk ki azokat a gyerekeket, akik a 60 fős csoportot alkották. Választásunk azért erre a két intézményre esett, mert a vizsgálatban szereplő gyerekek közös pontja, hogy mindannyian hátrányos helyzetűek, viszont fontos kiemelni a közöttük lévő különbséget: a tehetséggondozó programban résztvevő tanulók kimagasló tanulmányi átlaggal rendelkeznek és családban nevelkednek.

Mindkét vizsgálati csoportban 1999-2004 között született tanulókat választottunk. A nemek arányának a vizsgálat szempontjából nem tulajdonítottunk jelentőséget, hiszen vizsgálati célunk a

lakásotthonban élő hátrányos helyzetű gyerekek jövő-orientációjának megismerése a szintén hátrányos helyzetű Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló, de családban élő gyerekek közötti különbség, vagy hasonlóság terén.

Módszer

A jövőről alkotott elképzeléseket sok tényező befolyásolja, mind pszichológiai, mind szociológiai értelemben. Ahhoz, hogy megvizsgálhassuk a jövőorientációt, olyan mérőeszközök használatát tűztük ki célul, amely a háttérben húzódó, minden fiatalnál megjelenő közös vonásokra és a közöttük lévő egyéni különbségekre egyaránt képes rámutatni.

A serdülőkor életünk egyik legnehezebb szakasza, hiszen a serdülő itt formálja meg az önmagáról alkotott képét, alapozza meg önértékelését, szorongását, teljesítményigényét és megküzdési mechanizmusát. Mindezt sok tényező befolyásolja, mint család, kulturális környezet, kortárs csoportok, szociális helyzet, és az iskola, ahol a fiatalok idejük nagy részét töltik. Kutatásunkat a rekrutáció alapos vizsgálatával kezdtük, majd a vizsgálati személyek félévi tanulmányi átlagának összevetése követte.

Első mérőeszközként egy jövőképre vonatkozó kérdőívet használtunk, melyet 6 fő kérdésre osztottunk, melyek a fiatalok jövőbeni érvényesüléséről, elvárásairól, tervezett iskolai végzettségükről, munkavállalásukkal kapcsolatos reményeikről, fizetési megítélésükről, terveikről adnak képet. A 6 fő kérdés között szerepel feleletválasztós, lineáris skálás, és rövid válaszlehetőségű válaszadás.

Második kérdőívünk a családi háttér feltárására szolgáló, önkitöltős kérdőív, mely rávilágít a megkérdezettek szociokulturális helyzetére, családjuk állapotára, testvéreik számára, szülők iskolai végzettségére, tanulási körülményeikre. A kérdések nagy része zárt, vagy nyitott válaszokat kér.

Harmadik mérőeszközként sikerattribúció kérdőívet alkalmaztunk, mely a Tennessee énkép 18

tételből álló skálát egészíti ki egy, azzal felépítésében teljesen azonos, a siker attribúciójára vonatkozó 6 állítást tartalmazó blokkal, mely az intelligenciáról és a teljesítményről ad információt. A tételek: 1) az erőfeszítés és a siker, 2) az időráfordítás és a siker, 3) az erőfeszítés és az intelligencia/tehetség feltételezett kapcsolatára, asszociációjára kérdeznek rá. A 6 állításból három a kapcsolat meglétére, három a kapcsolat hiányára utal. A válaszokból egy összesített pontszám indexe képezhető. Ez az index nem tételezi fel semmilyen vonás, illetve attitűd meglétét, csupán az adott tartalmakra vonatkozóan a kapcsolatok jelenlétére, illetve azok intenzitására utal.

Az adatok feldolgozását a jövőképre vonatkozó kérdőívek és a hozzájuk kapcsolódó háttér kérdőív feltárásával kezdtük, másodrendű faktoranalízis révén annak érdekében, hogy a dimenziók szerkesztéséről és mintázatáról képet nyerhessünk. Ezt követően azt vizsgáltuk meg, hogy a felsorolt kérdésekre adott válaszok tartalmi elemzése milyen elrendeződést mutat.

Az adatok Excel táblázatban kerültek rögzítésre, a statisztikai számításokat pedig SPSS 23.0 statisztikai program segítségével végeztük el. Az adatok eloszlásának vizsgálatához Kolmogorov-Smirnov és Shapiro-Wilk tesztet alkalmaztunk. Az adatok normál eloszlása esetén a csoportok összehasonlításához paraméteres statisztikai próbát használtunk. Amennyiben adataink eloszlása eltért a normál eloszlástól, nem-paraméteres statisztikai próbát (Mann-Whitney U teszt) alkalmaztunk.

A kutatás körülményei

A lakásotthonban élő tanulók esetében, minden lakóegységben mások a tanulási szokások, elvárások, motiváció. Az egyéni foglalkozások a csoportvezető nevelő, és a gyermekfelügyelők munkáját is visszatükrözik. A Debreceni és Nyírségi Görögkatolikus Gyermekvédelmi Központ 9 lakásotthonában, a vizsgálati időszakban 90 gyermek volt

gyermekvédelmi szakellátásban. A vizsgálati életkorból adódóan, valamint figyelembe véve a magántanulókat és az „állandó szökésben” lévő gyerekeket, 60 fő vizsgálatára volt lehetőségünk. (Az „állandó szökésben” lévő fiatalok, nagy általánosságban nem rendelkeznek tanulói jogviszonnyal, többségük a 16. életévét betöltötte, így nem tanköteles. Családjához, aktuális barátjához/barátnőjéhez szökik, itt várja ki nagykorúvá válását.) Az itt nevelkedő gyerekek nagy része még általános iskolai tanuló, néhányan szakmát tanulnak, érettségire készülnek. Vizsgálati szempontból az általános iskolásoknak azt a csoportját választottuk, akik a 15-dik életévüket betöltötték. Jelentős azoknak a gyerekeknek a száma, akik 16 évesen még általános iskola tanuló, de a tanköteles kort betöltve, általában a „Híd-programban” folytatják tanulmányaikat, ott fejezik be az általános iskolát és szereznek szakmát.

A lakásotthonban élő tanulók vizsgálatánál felvettük a kapcsolatot a gyermekvédelmi központ igazgatójával, valamint az ott dolgozó nevelőkkel. A vizsgálati csoportban 60 fő szerepelt, az életkori kritériumok miatt. Önként jelentkeztek. Több gyerek kért a kitöltéshez személyes segítséget, voltak olyanok, akiknek fel kellett olvasni a kérdéseket, mert így könnyebben tudták értelmezni, és elmondásuk szerint gyorsabban kitölthető. Az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló 60 vizsgálati személy random módon került kiválasztásra. Esetükben legegyszerűbbnek a kérdőívek online formában való kitöltése, hiszen a diákok szempontjából ez a legkényelmesebb, nem igényel külön iskolai szervezést. A tanulók a felvételi beválogatás alkalmával is töltötték ki pszichológiai, és egyéb tanulási képességekre vonatkozó teszteket, valamint tanulmányaik során több hasonlóval találkoznak, így ez a vizsgálati helyzet számukra megszokott. A kontroll csoport vizsgálatát megelőzően felvettük a kapcsolatot a debreceni Tóth Árpád Gimnázium igazgatónőjével, valamint az Arany János Tehetséggondozó Program felelősével,

a programban résztvevő pedagógusokkal, hogy a kontrollcsoportok szervezésében a segítségüket kérjük.

Kérdésfelvetés

Szociológiai szempontból meghatározható-e, hogy milyen társadalmi és kulturális körből érkeztek a tanulók? Van-e szignifikáns különbség a lakásotthonban élő és családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalok jövőorientációs tartalmak, terveik, sikerre vonatkozó ok-tulajdonításaik között a rekrutációjuk függvényében?

A kutatásban résztvevő fiatalok tanulmányi eredményei

Az 1. ábra adatai szerint a lakásotthon diákjai közül a HÍD programban tanulók érték el a legjobb tanulmányi eredményt 3,7-es átlaggal. Őket követi a szakgimnáziumban tanulók átlaga 2,4-es eredménnyel, majd a szakgimnázium szakképző iskoláiban tanulók 2,15-ös átlaga, végül az általános iskolában tanuló diákok 1,75-ös átlaggal.

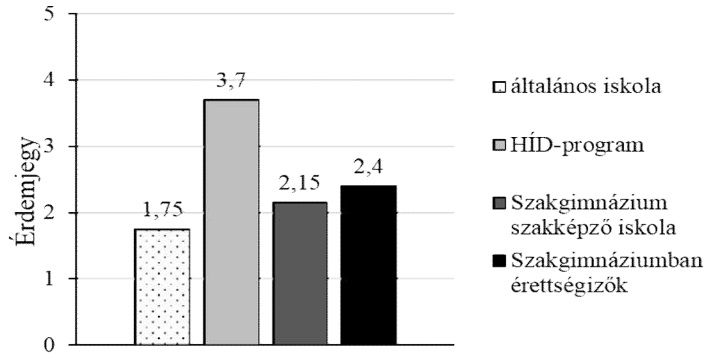
A vizsgálatban résztvevő 60 főből HÍD programban tanul 18 fő, szakgimnáziumban 10 fő, szakgimnázium szakképző iskolájában 12 fő, általános iskolai tanuló 20 fő. Az általános iskolában tanuló gyerekek bukási aránya a legmagasabb. Évismétlésre 5 fő, pótvizsgára 6 fő bukott, 9 fő teljesítette sikeresen az évet. A legmagasabb általános iskolai átlag 4,1-es volt.

A szakellátásba utalás több gyereknél azért történik, mert nem tett eleget tankötelességének. Sokan közülük 1-2-3 éves lemaradással kerülnek a lakásotthonba, ahol ez a probléma sokszor fokozódik. Mind az iskolának, mind a gyerekeknek komoly terhet jelent, hogy nem az életkoruknak megfelelő osztályban tanulhatnak. Az évismétlésre bukott tanulók közül 4 fő az igazolatlan hiányzások miatt ismételt tanévet. Szakgimnázium szakképző iskolájába kerülve emelkedik a tanulmányi átlag,

mert a tankötelezettségi kor után csak azok a gyerekek vállalják a továbbtanulást, akik valóban szeretnének a lakóotthonból való kikerülés után az

adott szakmában elhelyezkedni. Az itt tovább tanuló 10 főből azonban 3 fő megbukott, és abbahagyta tanulmányait.

1. ábra. Lakóotthonban élő diákok 2018/19 tanév II. félévi tanulmányi átlaga szerint. (Forrás: saját szerkesztés).

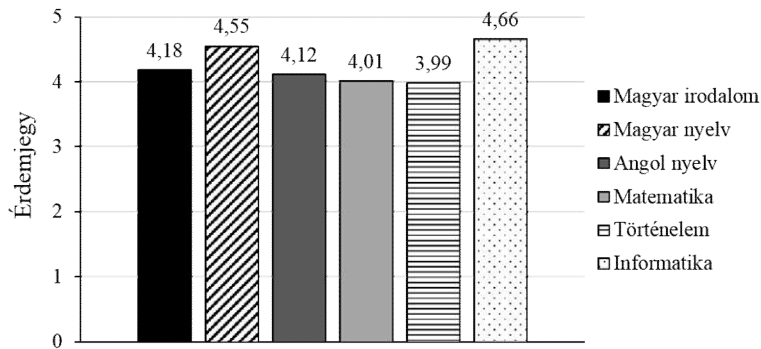
A HÍD program egy áthidaló lehetőség az általános iskola befejezésére és a szakmai tanulás előkészítésére. Azoknak a gyerekeknek, akik betöltött tankötelezési koruk után átkerülnek a programba, a tanulmányi átlaguk számottevően emelkedik, a bukások száma elenyésző.

Ennek egyik oka, hogy az általános iskolai nyomás – mely nagyrészt abból adódott, hogy nem az életkoruknak megfelelő osztálytársakkal tanultak – megszűnik. Valamint hasonló helyzetű fiatalokkal

kerülnek egy kis létszámú osztályba. A kutatásunkban résztvevő AJTP tanulók (60 fő) tanulmányi eredményei érettségi tantárgyaikra kapott félévi érdemjegyükkel szemléltethetők (2. ábra).

Minden osztályban kötelezően tanulják az angolt, mint idegen nyelvet, emellett több nyelvből választhatnak második idegen nyelvként. Kötelező tárgyak az informatika, amiből ECDL vizsgát tesznek az ötödik év végére.

2. ábra Arany János Tehetség gondozó Programban (AJTP) tanulók 2018/19 tanév II. félévi átlaga érettségi tantárgyak szerint. (Forrás: saját szerkesztés).

Amint a 2. ábrán látható, az AJTP tanulók az érettségi tantárgyak tekintetében informatikából érték el a legjobb tanulmányi eredményt, ami 4,66-os, míg a legalacsonyabb tanulmányi átlag a történelem tantárgy 3,99-os lett. A lakásotthonban nevelkedő fiatalok tanulmányi átlaga elmarad az AJTP tanulói tanulmányi átlagától.

Jövőképre vonatkozó kérdőív

60 lakásotthoni és 60 AJTP tanuló vett részt a jövőképre vonatkozó kérdőív kitöltésében. A jövőképre vonatkozó kérdőív kérdéseire a lakásotthonban nevelkedő gyerekek közül 41 válaszolta, hogy alacsony iskolai végzettséget szeretne, 53 gyerek inkább Magyarországon vállalna munkát.

A fizetési igény megítélésénél irreálisan magas összeget (350.000 – 499.000 Ft) jelöltek meg. Ennek egyik oka, hogy a lakásotthonban élő gyerekek, nincsenek tisztában a pénz értékével, pénzhasználati tapasztalattal nem rendelkeznek (Szikulai, 2014).

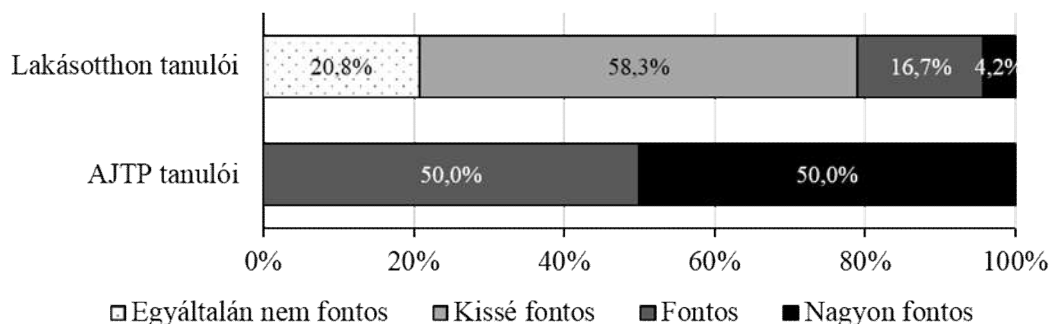
Nem ismerik továbbá, hogy egy adott szakmához milyen reális fizetés társul. Ez nem mutat reális képet a jövővel kapcsolatos elvárásaikról.

A 3. ábrán látható, hogy a lakásotthon tanulói 79,1%-a szerint egyáltalán nem vagy kissé fontos, míg az AJTP tanulói 100%-a szerint fontos vagy nagyon fontos az önismeret az életben való sikeres érvényesüléshez.

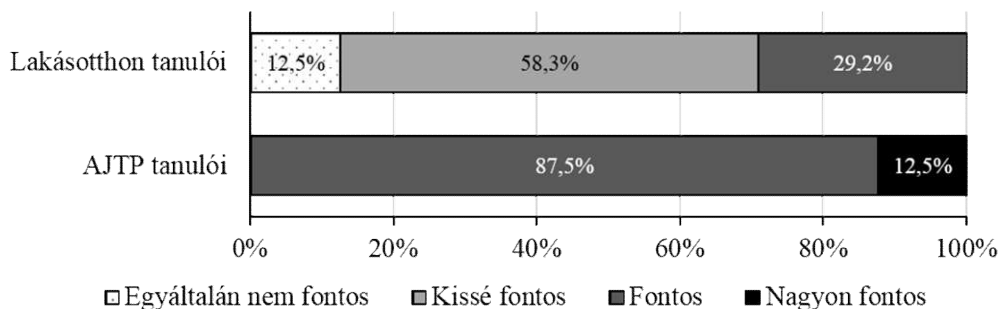
Ennek egyik oka lehet, hogy az AJTP tanulói rendszeresen vesznek részt önismereti, személyiségfejlesztő csoportfoglalkozásokon, ami szintén a tehetséggondozó program része. A lakásotthonban élő gyerekeknek erre nincs lehetőségük, így kevésbé látják ennek a jelentőségét.

A 4. ábra megmutatja, hogy a lakásotthon tanulói 70,8%-a szerint egyáltalán nem vagy kissé fontos, míg az AJTP tanulói 100%-a szerint fontos vagy nagyon fontos az gyüttműködési készség az életben való sikeres érvényesüléshez.

3. ábra. Lakásotthonban és az Arany János Tehetséggondozó Programban (AJTP) tanulók jövőképre vonatkozó kérdőívre adott válaszainak összehasonlítása. Kérdés: „Az életben való sikeres érvényesüléshez, mennyire fontosak a következő képességek, készségek? – Önismeret.” Az értékek a különböző válaszok csoporton belüli százalékos megoszlását jelölik. (Forrás: saját szerkesztés).

4. ábra. Lakásotthon és az Arany János Tehetséggondozó Program tanulóinak jövőképre vonatkozó kérdőívre adott válaszainak összehasonlítása. Kérdés: „Az életben való sikeres érvényesüléshez, mennyire fontosak a következő képességek, készségek? – Együttműködési készség.” Az értékek a különböző válaszok csoporton belüli százalékos megoszlását jelölik. (Forrás: saját szerkesztés).

A jövőképre vonatkozó kérdőív elemzése során a legszembetűnőbb, hogy a lakásotthonban élő fiatalok a szakmai sikereknek nem tulajdonítanak jelentőséget annak ellenére, hogy szeretnének szakmát szerezni, és ebben a szakmában elhelyezkedni. A külföldi tanulást egyikük sem jelölte.

A lineáris skálákon minden jövőbeni terveik alacsony pontértékűek voltak. Egyedüli kivételt a „saját lakás” képezte, ami annak tudható, hogy a fiatalok, a szakellátásból való kikerülést követően lehetőséget kapnak életkezdési támogatásra, melyet kizárólag lakhatásra használhatnak fel.

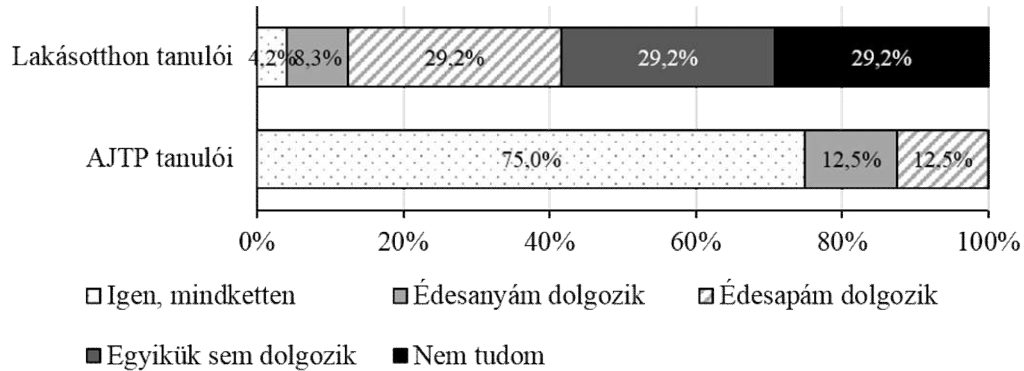
Háttér kérdőív

A háttér kérdőív kitöltésében 60 fő lakásotthoni és 60 fő AJTP tanuló vett részt. A lakásotthonban élő hátrányos helyzetű gyerekek szüleinek – akár az édesapát, akár az édesanyját nézzük – iskolai végzettsége alacsonyabb, mint az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló hátrányos helyzetű, családban nevelkedő társaiké. A lakásotthonban élő gyerekek között, az édesanyák általános iskolai, vagy ettől is alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek. A szülők foglalkoztatottságát

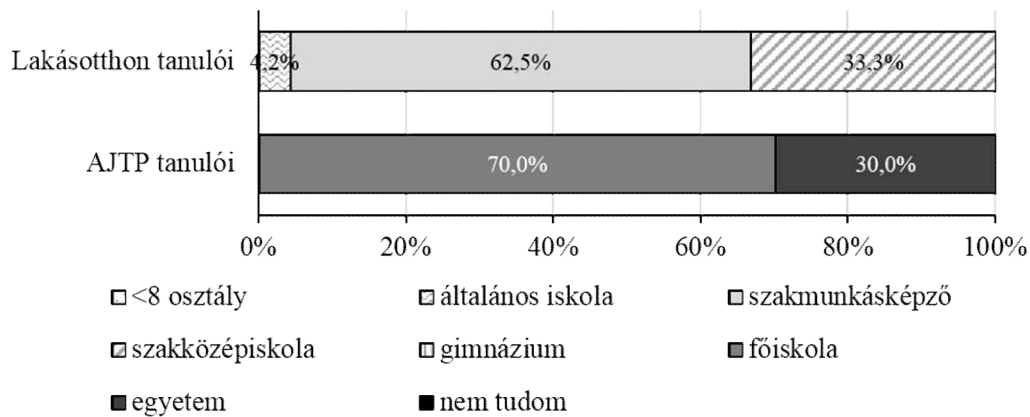
tekintve szintén különbség mutatkozik a vizsgálati és a kontroll csoport között. Amint az 5. ábrán látható, az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló fiatalok 75%-a esetén mindkét szülő munkaviszonnyal rendelkezik, ellenben a lakásotthonban élő gyerekek esetén ez az arány csupán 4,2%. A kontrollcsoport Arany János Tehetséggondozó Programban résztvevő gyerekei között néhányan félárva, ezzel magyarázható, hogy csak az egyik szülő dolgozik.

A háttérkérdőív egy másik kérdésére kapott válaszok esetén is jelentős különbséget tapasztaltunk a két gyerekcsoport között (6. ábra). Míg az AJTP tanulóinak mindegyike felsőfokú (főiskolai, egyetemi) végzettséget jelöl meg tanulmányai céljaként, addig a lakásotthon tanulói közül senki nem jelölt felsőfokú végzettséget. E gyerekek 4,2%-a általános iskolát, 62,5%-a szakmunkásképzőt, 33,3%-uk szakközépiskolát szeretne végezni. A nevelésbe vett gyerekek körében, a középiskolai tanulmányok terén a szakma megszerzését tartják fontosnak a fiatalok, ami a továbbtanulási motivációjukban is megjelenik. A szakma megszerzése teszi lehetővé számukra az önálló élet korábbi megkezdését (Rákó, 2010).

5. ábra. Lakásotthon és az Arany János Tehetséggondozó Program tanulóinak háttér kérdőívre adott válaszaiknak összehasonlítása. Kérdés: „Édes szüleid dolgoznak-e?” Az értékek a különböző válaszok csoporton belüli százalékos megoszlását jelölik. (Forrás: saját szerkesztés).

6. ábra. Lakásotthon és az Arany János Tehetséggondozó Program tanulóinak háttér kérdőívre adott válaszaiknak összehasonlítása. Kérdés: „Legmagasabb iskolai végzettség, amit elérni szeretnél.” Az értékek a különböző válaszok csoporton belüli százalékos megoszlását jelölik. (Forrás: saját szerkesztés).

Sikerattribúció kérdőív

A kérdőívet 60 fő lakásotthonban élő fiatal és 60 fő AJTP tanuló töltötte ki. A kapott pontszámok alapján a sikerre vonatkozó ok-tulajdonítások vizsgálatát normalitásvizsgálat lefuttatásával kezdtük, amely eredménye szerint adataink eltértek a normál eloszlástól, így a két csoport összehasonlítására nem-paraméteres Mann-Whit-

ney U tesztet végeztünk. Ennek eredménye alapján elmondható, hogy a csoportok között szignifikáns ($p < 0,05$) különbség áll fenn a vizsgált változó, tehát a sikerre vonatkozó oktulajdonítás tekintetében. Így a korábbiakhoz hasonlóan a lakásotthonban élő diákok szignifikánsan alacsonyabb pontot értek el a sikerattribúció kérdőívben, az Arany János Tehetséggondozó Program tanulóival összehasonlítva.

A statisztikai elemzés során megállapítást nyert, hogy a Jövőképre vonatkozó kérdőív és a Háttér kérdőív között pozitív korreláció áll fenn. A két kérdőívben szereplő kérdések nagy része összefügg.

Az 1. táblázatban a sikerattribúció kérdőív általunk kiemelt két kérdésére kapott válaszok bemutatásával szemléltethető a lakásotthon és az AJTP tanulók közötti különbség. Látható, hogy míg a lakásotthonban élő fiatalok közül a megkér-

ezettek csupán 23,6%-a szerint egyáltalán nem igaz vagy többnyire nem igaz az az állítás, hogy a „Sikereim függetlenek a befektetett időtől.”, addig a kutatásban résztvevő AJTP tanulók 85,8%-a válaszolta ugyanezt. A lakásotthon tanulóinak 58,8%-a gondolta úgy, hogy többnyire vagy teljesen igaz az az állítás, hogy „Ha valami nem megy, kár erőlködnöm.”, amivel ellentétben az AJTP tanulók egyike sem adott ilyen választ.

1. táblázat Lakásotthon és Arany János tehetséggondozó Program tanulóinak sikerattribúció kérdőívre adott válaszaiknak összehasonlítása. Az értékek a különböző válaszok csoporton belüli százalékos megoszlását jelölik. (Forrás: saját szerkesztés).

„Sikereim függetlenek a befektetett időtől.”									
Egyáltalán nem igaz		Többnyire nem igaz		Részből igaz, részben nem		Többnyire igaz		Teljesen igaz	
Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP
6%	42.9%	17.6%	42.9%	29.4%	14.3%	29.4%	0%	17.6%	0%
„Ha valami nem megy, kár erőlködnöm.”									
Egyáltalán nem igaz		Többnyire nem igaz		Részből igaz, részben nem		Többnyire igaz		Teljesen igaz	
Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP	Lakásotthon	AJTP
11.8%	28.6%	11.8%	50%	17.6%	21.4%	41.2%	0%	17.6%	0%

A kutatás korlátai

A vizsgálat során módszertani problémaként merült fel a két különböző csoport összehasonlításában, hogy a vizsgálati és kontroll csoport, oktatási szintbeli különbségeik jelentősek. A pontosabb eredmények érdekében érdemes lenne a vizsgálatokat nagyobb mintaszámmal végezni, és az ország különböző részein található gyermekotthonokban/lakásotthonokban, valamint az Arany János Tehetséggondozó Programba résztvevő gimnáziumokban. Almintaként, különböző

korosztályonként, nemek arányát figyelembe véve is el lehetne végezni a vizsgálatokat. A további kutatás során érdemes lenne, standardizált kérdőíveket, kérdőív részeket alkalmazni az adatok szélesebb körű összehasonlíthatósága érdekében.

Összegzés

A kérdőíves vizsgálatok eredményei elemzéseikorra a kérdésre kerestük a választ, hogy van-e szignifikáns különbség a lakásotthonban élő és családban nevelkedő hátrányos helyzetű fiatalok

jövőorientációs tartalmaik, terveik, sikerre vonatkozó ok-tulajdonításaik között, a rekrutációjuk függvényében. Célunk volt, hogy a lakásotthonban élő gyerekek és az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló gyerekek jövőbeni perspektíváját, sikerorientációját összehasonlítva feltárjuk az életkörülményeik közötti különbségeket. Találunk-e összefüggést aszerint, hogy milyen társadalmi és kulturális körből érkeztek.

Tanulmányi átlagukat vizsgálva megállapítást nyert, hogy a lakásotthonban élő gyerekek tanulmányi eredménye jelentősen elmarad a kontroll csoportként vizsgált AJTP tanulókéétól. Ez a háttérkérdőív alapján visszavezethető a szülők iskolai végzettségére, valamint a munkaerő-piacon való elhelyezkedésükre. A lakásotthonban élő gyerekek jövőről alkotott nézeteiben a társadalmi és gazdasági nehézségek hatása egyaránt tükröződik. A fiatalok referenciakerete a saját életük szociokulturális lenyomataik tükröződése.

Jövőképekre vonatkozóan nem rendelkeznek reális tudással, reális elképzeléssel. Jövőorientációjukra inkább a pesszimizmus jellemző. A családi kapcsolatok sérülése miatt, rövidebb jövőperspektíva mutatható ki. A sikerre vonatkozóan nem tulajdonítanak jelentőséget a ráfordított időnek, a tanulásnak. Úgy érzik sikereik függetlenek a befektetett időtől. A sikerre való ok-tulajdonításaik negatívabbak, mint az Arany János Tehetséggondozó Programban tanuló társaiké.

A lakásotthonokban élő gyerekek egyik problémáját az okozza, hogy számukra többé-kevésbé lehetetlen, hogy a megszokott oktatási útvonalat kövessék az iskolaköteles kor utáni tanulmányokon keresztül. Sok olyan pályafutást találunk, amelyet számos megszakítás, kerülő, újrakezdés tarkít. A gyerekek szakellátásba kerülésekor alapos felmérés lenne szükséges minden fejlődési területen. Az iskoláknak megfelelő feltételeket, erőforrásokat kell biztosítani a speciális szükségletű, így a szakellátásban élő, és más halmozottan hátrányos helyzetű gyerek csoportokhoz hasonlóan fokozott figyelmet,

személyre szabott programot igénylő gyerekek megfelelő oktatásához, neveléséhez. A lakásotthonban élő gyerekek és fiatalok iskolai teljesítményét, személyes tapasztalataikat, véleményüket rendszeresen kellene elemezni, értékelni a sikerességük érdekében tett lépéseket, és ezek alapján visszajelzést adni az érintett szakembereknek.

Többnyire sokféle, egymást is erősítő problémával és hátránnyal, lemaradással kerülnek be az ellátórendszerbe, amely csak kevésbé, vagy egyáltalában nem tudja e hátrányokat kiegyenlíteni. A kapott eredmények rámutatnak arra, hogy nagy jelentősége van a gyermekek iskolai tanulmányaiban a megfelelő családi háttérnek.

A család felbomlása, ami vizsgálatunkban a szakellátásba kerüléssel történik, számos kockázati tényezőt von maga után, melyek megmutatkoznak a jövőorientáció elemeiben. A családi kapcsolatok felbomlása a családdal összefüggő jövőbeni tervek viszonyáról árulkodik.

Nagyon sok olyan gyerek él a lakásotthonokban, akik a szüleikkel szinte egyáltalán nem tartanak kapcsolatot, ha mégis, akkor a szülővel töltött idő mennyisége jelentősen csökken, ami önmagában is negatívan befolyásolja a jövőképet. A bizonytalanság következtében, a gondoskodás csökkenésekor kompenzálásképpen erősödhet az anyagi, extrinzik célok felé fordulás, ami a jövőre vonatkozó kérdőívben egyértelműen megjelent, hiszen a lakásotthonban élő gyerekek jelentős része tartja a pénzt „nagyon fontosnak” a boldog jövőhöz. A családban élő gyerekek ezzel ellentétben, „kissé fontosnak” jelölték ezt. Hosszú távon az ilyen jellegű célok rontják a pszichés jóllétet.

Miért fontos megismerni a gyerekek céljait, vágyait, jövőbeni terveit?

Céljaikban benne vannak reményeik, félelmeik, a célok magukba foglalják az elérni, és az elkerülni kívánt dolgokat egyaránt. A személyes célok és az önszabályozás viszonya az életminőséget meghatározó tényezők egyike.

IRODALOM

- Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Asher S.R., Parker J.G. (1989): The significance of peerrelationshipproblems in childhood. In B. H.Schneider.G. Attili, J. Nadel & R. P. Weissberg (Eds.), *Socialcompetence in developmental perspective* (pp. 5-23). Amsterdam: Kluwer Academic.
- Atkinson, J. W. (1964): *Introduction to Motivation*. Princeton NJ: Van Nostrand.
- Bandura, A. (2006): Guidetotheconstruction of selfefficacyscales. In Pajares, F. ésUrduan, T. (szerk): *Self-efficacy beliefs of adolescents*. Information Age Publishing, Greenwich, CT. 307–337.
- Bodnár G., Simon P. (2003): *A viselkedés pszichológiai alapjai*. EKF Liceum Kiadó, Eger.
- Bourdieu P. (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Cole, M., Cole, S. R. (2006): *Fejldéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest
- Coté J.E., AllahaA. L. (1996): *Generationon hold: Coming of ageint he latet century*. University Press, New York.
- Erikson E. H. (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Fehérvári A., Liskó I. (2006): *Az Arany János Program hatásvizsgálata*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- FergeZs. (1994): Szabadság és biztonság. *Esély*. 5.1. 12-13.
- FergeZs. (1976): *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Folkman S., Lazarus R. S. (1980): *Ways of Coping*.
- Herczog M., Neményi M. (2007): Roma gyerekek a gyermekvédelemben. *Család, gyermek, ifjúság*,16(6).6-12.
- Herczog M. (2014): *Szakellátásban élő gyerekek és a korai iskolaelhagyás. Végzettséget mindenkinek*. QALL, Budapest.
- Jámbori Sz. (2007): *Hogyan tervezik a serdülők a jövőjüket*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Kálmánchey M. (2008): „Nevelőszülős gyerekek” leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése. *Család, gyermek, ifjúság*, 17 (6).
- Kopp M, Marton T. (2011): *A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét életminőség viszonya*. Budapest.
- Mojzesné S.K. (2002): Ifjúság, hátrányos helyzet, szocializáció- az alapproblémák értelmezése. In Béres Csaba (szerk.): *Kirekesztődés vagy integrálódás?* Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Oláh A. (2005): *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*. Trefort Kiadó, Budapest.
- Pásku J. (2013): Az iskolai teljesítményt befolyásoló pszichológiai sajátosságok és összefüggésük a munkára vonatkozó értékekre. *Életpályatanácsadás*, 2, 52–60.
- Pikó B., Keresztes N.(2007): Serdülők egészségmagatartása két szociális megküzdési (coping) mechanizmus tükrében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 62, (2)
- Rákó E. (2010): *Gyermekvédelmi Intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményeinek vizsgálata*. PhD értekezés. Debreceni Egyetem BTK
- Rákó E. (2011): *A gyermekvédelmi szakellátás helyzete*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Rákó E. (2014): *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyermekek életkörülményei*. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.
- Rousseau J. J. (1978): *Emil vagy a nevelésről*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Seginer, R (2009): *Futureorientation: Developmental and ecologicalperspectives*. Springer, New York.
- Szabó L.T. (1988): *A rejtett tanterv*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Szikulai I. (2003): Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról. *Kapocs*, 2. 2.

- Tolnai J. (2010) Az Arany János Programok jogi és szakmai háttere. *Új Pedagógiai Szemle*, 8-9; 36-42.
- Tóth L. (2011): *Képességstruktúrák és iskolai teljesítmény*. Didakt Kiadó, Debrecen.
- Tóth L. (2005): *Pszichológiai vizsgálati módszerek a tanulók megismeréséhez*. Pedellus Tankönyvkiadó, Püspökladány.
- Utasi Á. (1989): *Családok és életstílusok*. MSZMP KB Tudományi Intézet, Budapest.
- Vajda Zs. (2006): Serdülőkor. In Vajda Zs.: *A gyermek pszichológiai fejlődése*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Varga A. (2008): A gyermekvédelmi gondoskodásban élők inklúziójának esélyei. *Új Pedagógiai Szemle*, 58 (5.) 16-24.
- Veczkó J. (2007): *Gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai nézőpontból*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Weiner, B. (2010): The development of an attribution-based theory of motivation: A history of ideas. *Educational Psychologist*, 45, 28–36.